

Elvina BAUŽAITĖ

LITERATŪROS MOTERIŠKOJI ESATIS

APIE MOTERŲ LITERATŪRĄ, JOS YPATINGUMĄ, ŽMOGAUS ESMĖS GLOBĄ.
POKALBIS SU VIKTORIJA DAUJOTYTE-PAKERIENE

Literatūrologijos profesorę emeritę Viktoriją DAUJOTYTĘ-PAKERIENĘ apie moterų grožinės literatūros ypatingumą, kūrybos galimybes ir užduotis šiandien, akivaizdoje regint lietuvių rašytojų moterų – klasikų – paveldo, apskritai kultūros istorijos kontekstą, kalbina literatūrologė Elvina BAUŽAITĖ.

THE FEMALE ESSENCE OF LITERATURE

The literature scholar Elvina BAUŽAITĖ speaks with Professor Emeritus Viktorija DAUJOTYTĖ-PAKERIENĖ about the uniqueness of women's literature and creative opportunities and tasks in today's world, from the point of view of Lithuanian women writers, and about classics and cultural history in general.

Elvina Baužaitė. Asmeninio archyvo nuotrauka

„Tyla yra ir atsiskyrimo būdas, pasitraukimas į save. Tyla tampa reikšminga, kai reikšmingas darosi ir žmogaus individualumas, atskirumas. Bendrieji reikalai yra triukšmingi, tik atskiras rūpestis gali būti tylus“¹, – literatūrologės, Vilniaus universiteto profesorės emeritės Viktorijos Daujotytės-Pakerienės žodžiai, kuriuos skaitant, perrašant, tariant nebaisu sudrumsti tylą, nes jie kreipia ir veda pradžion, liudija susitelkimą, (iši)klausymą ir girdėjimą tylos, kurioje, iš kurios kyla, randasi, imasi pati kalba, o kas iškalbėta, tas yra, egzistuoja, tad ištarimai apie tylą iškalba būtį ir yra vertingi, vertybė patys savaime. Tarp tylos ir garso, žodžių, kalbos – kūrybos sritis, tai žymėta Viktorijos Daujotytės-Pakerienės knygoje „Parašyta moterų“ (2001): „Tyla, buvimas tyloje, tylos girdėjimas yra neatskiriama kūrybos dalis. Kūrinys yra girdintis, girdėjimas-klausymasis yra vienas svarbiausių kuriančios energijos kanalų“². Taip literatūrologės atliepta, reflektuota Šatrijos Raganos kūryba, jos kuriančioji, kūrybinė esatis, galiojanti, būdinga veikiausiai daugeliui, kiekvienai (?) meno asmenybei, nes santalka yra išorinio triukšmo atribojimas, nutildymas, idant girdėtum save, visa, kas nusėdę, esti tavyje, užčiuoptum ir išreikštum, prikeltum ir paleistum gyventi naujai, kitaip, meno duotyse.

„Tai moterų pasaulis, uždaras, slaptas, tarsi pusė žodžio, pasakyta pusbalsiu“³ – poetės Nijolės Miliauskaitės išsiskyrimo mintimi Viktorija Daujotytė-Pakerienė pradėdama plačios aprėpties knygą „Parašyta moterų“, liudija moters būties tylumą, moters būtį tyloje. Rašančiosios, literatės tarsi išsiveržia, tarsi pasirodo esančios, ir ne tik jos pačios kaip individualios asmenybės, bet kartu jos byloja apskritai moterų buvimą, rašydamos save, savas patirtis, jos (į)steigia moters būties savytumą ir ypatingumą, pasirodydamos rodo, atsiverdamos veria tą poetės įvardytą *uždarą, slaptą, pusę žodžio, pusbalsiu* tepasakomą *moterų pasaulį* – tą būties po saule moterišką slaptį.

Rodymosi ir parodymo galią yra esminga Virginijos Woolf (1882–1941) – anglų romanistės, novelistės, eseistės – vienos svarbiausių XX amžiaus rašytojų, reikšmingosios modernizmo atstovės – kūryboje. Ji eksperimentavo sąmonės srauto technika, vedė į žmogaus vidaus, psichologijos gelmes, aktualizavo moters buitį ir būtį, būtį moterimi, moterimi kūrėja.

Lietuviškojo literatūros pasaulio kontekste išskirtina Šatrijos Ragana – Marija Pečkauskaitė – (1877–1930) – bajoraitė, gimusi ir augusi mažuose Žemaitijos dvaruose. Kaip

ištarta V. Daujotytės-Pakerienės⁴, *aukšto rango davaika*, ji buvo moteris, turinti laiko, ir moteris, turinti savo kambarį kaip asmens atskirumo ir savarankiškumo erdvę – (bent) minimaliausias sąlygas rašyti. Šatrijos Ragana iš namų aplinkos išėjo į pasaulį, išvyko studijuoti į Šveicariją, o rašydama – sava kūryba – išsiveržė iš tylos, būtį sutelktyje, santalkoje savy pavertė savęs išraiška ir apraiška žodžiu, kalba, grožiniais tekstais, literatūra plačiaja prasme.

Šių moterų gimimo metinių sąšaukoje – Virginios Woolf 135-osios, Šatrijos Raganos 140-osios – šių literatūros, apskritai kultūros asmenybių, įrašiusių save ir moterį kaip nepriklausomą, visavertę rašytoją, kūrėją, akivaizdoje norisi, verta kalbėti apie moters literatūrinę raišką dabartyje, šiandien. Tad pokalbyje su Viktorija Daujotyte-Pakeriene teprasiveria tylus moters pasaulis, idant šiuolaikinėje rėksmingo triukšmo realybėje prabiltų tylioji moters rašytojos esatis. Ar ji vis dar iš tylos, tyli?

Jūsų knygoje cituojamoje Virginios Woolf esė „Savas kambarys“ ištraukoje teigiama: „<...> kiekvienam rašytojui pražūtinga galvoti apie savo lytį. Pražūtinga būti vien tik vyru ar vien tik moterimi: kiekvienas turime būti moteriškai vyriškas ar vyriškai moteriška. Moteriai pražūtinga pabrėžti bet kokį savo sielvartą ar imtis ginti kokias nors savo teises, tegu ir visai pagrįstas, – žodžiu, kaip nors sąmoningai pasirodyti esant moterimi. Žodį „pražūtinga“ čia vartoju tiesiogine prasme, nes visa, kas šitaip sąmoningai šališkai parašyta, yra pasmerkta išnykti <...>. Kad įvyktų kūrybos aktas, rašytojo sie-loje turi vienaip ar kitaip bendradarbiauti vyras ir moteris“⁵. (Post)postmodernios realybės būtis moterimi ir vyru, moterimi kaip vyru ir vyru kaip moterimi, tarplytiškumas, lyčių sam-pyna, sąmaiša, belytiškumas – regis, akivaizdžiai įsigalėjusi mūsų gyvenimo tikrovė, plėtojama gal net pernelyg... Moteris dažnai ir vis labiau linksta, renkasi būti vyriška, kas reikštų sup-rasti ją kaip visiškai savarankišką ir nepriklausomą, stiprią ne tik intelektualiai, bet ir fiziškai.

„Parašyta moterų“ esate išskyrusi Šatrijos Raganos mo-teriškumo suvoktį: „Moteriškumas – tai pagarba, švelnumas, tvarka, meilė, aukojimasis, savęs atsižadėjimas“⁶. Taip pat ra-šytojos nuogastavimą ir perspėjimą ištartį – „Moteris neturi siekti tapti vyrmotere <...>. Moteriai savas kelias“⁷.

Kaip Jūs regite šių laikų moterį rašytoją – kas ji? Kokia ji? Ar ji drįsta būti moterimi, turi ir jaučiasi, žino turinti teisę, visas galimybes rašyti tai ir taip, ką ir kaip jaučia, regi, pati-ria, kaip jai norisi?

Miela Elvina, ačiū už atkaklų ir gilų dėmesį literatūrai. Iš karto turiu pasakyti, kad man su Jumis kalbėtis ir malonu, ir nelengva: reiktų, kad kritiškiau žvelgtumėte į mane, į mano mąstymą. Praėjo nemaža laiko, keičiasi gyvenimas, kinta ir mąstymas – ir apie gyvenimą, ir apie literatūrą. Žinoma, branginu Jūsų geranoriškumą – cituojate lygesnes mintis, kas mano silpniau padaryta, apeinate. Negaliu būti pakankamai sau kritiška. Kita vertus, Jūsų palankumas skatina mane atsiliepti, atidėti kitus rūpesčius.

Grįžtu prie svarbiausios pokalbio temos – prie moterų kūrybos, prie rašančių ir „rašinėjančių“. Kodėl tai vis įdomu,

svarbu? Ir tada, kai rašančių moterų labai trūko, ir dabar, kai jų jau būriai. Kai mažai, nėra terpės moterų kūrybai išryškėti. Kai tiršta, slopinamos ryškesnės individualybės. XIX a. pa-baigoj viešumo dar buvo baugu. Dabar be viešumo, tiksliau – be viešinimosi, gyventi kaip ir neįmanoma. Daug to viešini-mosi galimybių, bet ir knygai dar lieka vietos. Kas labiausiai pakito – gal kaip tik slaptosios moterų gyvenimo nuojauta, tas pusbalsiu, kurį taip branginu Nijolės Miliauskaitės kūryboje. Be pustonių ir tonai blanksta, be to, kas ištariama tik pusbal-siu, ir balsui ima stigti tikrumo.

Tik domintis visa literatūra, jos pločiu ir gyliu, kiek pajė-giame aprėpti, galima atskirai mąstyti ir apie tai, kas parašyta moterų. Atskirai, bet jaučiant neatskiriamą bendrumą. Vir-ginia Woolf akcentavo tą bendrumą, ne tik kūrybinį, bet ir pirminį – kūnuose ir sielose. Androginiškos sielos – viena iš žmogiškųjų slapčių. Galvoju, kad Onės Baliukonės *androgyn-os* radosi kaip egzistencinė metafora, kaip apskritai šiai po-etei būdinga rizikos trauka. Įveikti ribą, skiriančią vyrą ir mo-terį, moteriškomis galiomis pajusti ir vyriškąją dvasią. Nuo įstabiosios lyrikių promotės Sapfo iš Antikos laiko ši žymė išlieka. Didžiuose vyrų kūriniuose moterys dalyvauja kaip likimo bendrininkės. O koks nors jų trūkumas (praradimas, nepasiekiamumas) įprasminamas kaip ontologinis trūkumas, kaip egzistencinė drama. Tokia pagrindinė linija – nuo Anti-kos iki nūdienos; moterų dramų svarbiausi herojai yra vyrai, vyrų – moterys; išimtys, kurias sudaro vienalyčiai siužetai, tendenciją tik patvirtina. Kurdami moterų likimus, vyrai į juos įsigyvena, ima atpažinti ir itin subtilius, sunkiai pagau-namus sielos virpesius. Gustave'o Flaubert'o prisipažinimas apie romaną „Ponia Bovari“: Bovari – tai aš... O moterys, juk ir jos turi šią galimybę – kalbėti taip, lyg kalbėtų-rašytų vyras, remtis aukšto lygio artizmu, lyg persiimant teatro este-tika. George Sand – vyriškuoju slapyvardžiu kūrusi moteris, Fryderyko Chopino mūza. Į viešumą išeinanti moteris jaučia ir šią pasislėpimo po vyriška kauke (kartu ir visiško atsivėri-mo) galimybę. Bet galimybė trapi, veikianti tik pačiame pa-viršiuje, tik bendros, menkai individualizuotos kalbos būdu. Kai kalba jau yra persmelkusi kūną (arba ji iškyla iš kūno-sielos energinių versmių), moteriškas ir vyriškas pasaulėvo-kos bei kalbėvokos būdai skiriasi. Kadaisė viena garsi rusų režisierė yra taip išsitarusi: jei darau tik taip, kaip filmus daro vyrai, jei ir labai gerai, man nevertėjo dėti tiek pastangų, nes vyrams lengviau. Moterų kūryboje turi atsiverti ir tai, kas yra atskirai moteriška.

Bet mes nežinome, kas tai yra. Kas iš tiesų yra tas amži-nasis moteriškumas, apie kurį kalbama nuo seniausių laikų ir kurio formulę paliko Johannas Wolfgangas Goethe („Am-žinasis moteriškumas kelia mus aukštyn“). Artimai Sofiją Čiurlionienę-Kymantaitę pažinę bičiuliai šią sentenciją įrašė jai atminimui. Galia, kuri kelia aukštyn. Galia, kuri yra veik-li. Kūrybinga ir skatinanti kūrybingumą. Iš čia ir tas savas kelias moteriai, apie kurį kalba ir Jūsų cituojama Virginia Woolf.

Arčiau prie to, ko klausiate, – kokia šiandien rašanti mo-teris? Keli variantai, gal ir keliolika. Nuo itin savimi pasiti-kinčios, reprezentatyvios, teisės ginamos ir saugomos advo-katų kontorų iki trapios, bandančios susigyventi su depresi-

ja, ieškančios literatūroje išeities, dvasinio prieglobsčio. Ir randančios. Prieglobstį randa ta, kuri ir pati kažką priglobia. Gal ir dažniau nei vyrai, gal joms tai ir svarbiau. Manau, kad sekimą vyrų kūrybos pavyzdžiais moterys yra jau išaugusios. Aukštesnis yra jų sąmoningumas. Gal kita problema – kūrybingoms, iš tiesų kuriančioms moterims ant kulnų lipa „rašinėjančių“, rašymą simuliuojančių būriai: šturmu imama paskutinė tvirtovė – atvirai... Nyksta abu moteriškosios pasaulėvokos sandai: slaptai ir atvirai. Ta ypatinga „vibracija“: dar slaptai, o jau atvirai, jau atrodo, kad atvirai, o juk slaptai.

Kas sutvirtina, kas lieka neprieinama „rašinėtojoms“, – tradicija, mūsų kūrybingosios, mūsų kelio tiesėjos. Taip, Šatrijos Ragana, parodžiusi drąsą savo sielos aukštajam atvėrimui, Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, išgyvenusi moters dramą ir nepalūžusi. Bet ir Žemaitė – svarbi moterims ir tuo, ką pasakė, ir tuo, ko nepasakė, paliko slaptumoje.

Išskiriate Šatrijos Ragana – ne tik dėl sukakties. Ji davė lietuvių literatūrai ir apskritai dvasiniam gyvenimui aukštą moralinį matmenį – siekti gėrio, mylėti, tikėti, padėti, aukotis, elgtis pagal savo moralinį imperatyvą. Ši rašytoja išveda ne tik į Virginiją Woolf, bet ir į Marcelį Proustą, į didžiąją laiko temą. Gal gali kelti problemų „aukšto rango davatka“, bet čia ir paradokso šaknis: savito tikėjimo asmuo, nekentusi paviršinio davatkiškumo kaip jausmų afišavimo ar prisitaikymo, bet davatka – ir tarnavimu bažnyčiai, neatskiriamu nuo tarnavimo žmonėms. Aukštas rangas ir religinio išsilavinimo, ir dvasinio intensyvumo prasme. Mūsų tradicinės davatkos, sociologo Vytauto Kavolio pastebėjimu, buvo laisvos moterys, net jei žemakilmės. Moterų laisvės problema – neapeinama. Kūrybingumas rodo ir kaip laisvės siekimas. Kūrybingumas laisvina.

„Talentinga moteris atveria kelią kitoms, išmoko. <...> Moterys yra geros, rūpestingos mokinės. Kartais – pernelyg. Jos gali rašyti ir daugindamos parašyta, kalbėti nenuitildamos. Stipri kūryba perkerta dauginimą – talentas naikina menką rašymą“⁴⁸. Ši Jūsų knygos citata siūlo dualų, dvilypį žvilgsnį į moterų raišką. Viena vertus, klaustina, ar šiandienos autorių kūryboje, šiandienos autorių, literačių, akiratyje regite tradicijos tęsėjų, tų gerųjų mokinių; jeigu taip, kuo ir kaip sekama, ko išmokta, kuo įsiimta, kas paveldėta, saugoma ir branginama (prašyčiau galvoti ir aptarti tiek patį paveldą, būtent kas saugojama ir kas, Jūsų vertinimu, turėtų būti saugojama, kas, Jūsų pajautimu, yra itin brangintina; taip pat įvardyti pačias gerąsias mokines, saugotojas. Kita vertus, įdomu ir tikslinga teirautis apie unikalias paraiškas ir apraiškas, kūrėjas, rašančias savitai, visiškai kitaip, skirtingai – individualybes, perkertančias dauginimą – talentą, naikinantį menką rašymą. Kiek ir kokia šiuolaikinėje lietuvių literačių raiškoje jo esama?

Kas sutvirtina, kas lieka neprieinama „rašinėtojoms“, – tradicija, mūsų kūrybingosios, mūsų kelio tiesėjos. Taip, Šatrijos Ragana, parodžiusi drąsą savo sielos aukštajam atvėrimui, Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, išgyvenusi moters dramą ir nepalūžusi. Bet ir Žemaitė – svarbi moterims ir tuo, ką pasakė, ir tuo, ko nepasakė, paliko slaptumoje. *Atvi-*

*rai yra arba iliuzija, arba balos paviršius, arba simuliacija. Kūrybingos prigimtytys saugo savo slaptuosius resursus, kad neišsekintų. Staigus vieno epizodo prisiminimas – kelios poetės, tikrai kūrybingos, vieną „Poezijos pavasario“ popietę (jau prieš kelerius metus) skaitė eiles Žemaitės skverelyje. Nė viena neatsigrėžė į Juliją, niekas nepadėjo jai prie kojų nė menkausio žiedelio. Sofijos, dar jaunos, nuostaba: *Žemaitė, kaip ji rašo, kaip ji kalba...**

Dabar ir susitinku su tuo, ką man ir iš manęs cituojate. Tikrai – reikia stipraus kūrinio, kad menkiems liktų mažiau vietos. Sunaikinti menko rašymo neįmanoma. Gal jo ir reikia. Svarbu, kad jis nebūtų laikomas reikšmingu, kad neužimtų vietos to kūrinio, kuris gal dar ir neparašytas.

Su mokinėmis ir mokiniškumu kūryboje problemiška, Jūs pati tai žinote. Geri menininkai ir iš blogų mokinių. Ir geros menininkės taip pat. Bet nepaneigčiau ir sąmoningojo prado, įsipareigojimų tam, kas laikoma svarbiais dalykais. Aišku, svarbiausia yra savastis, tas grūdas, tas branduolys, kurį apčiuopiame kaip sielą, kaip buvimo liūdesį ir džiaugsmą, kaip prasmę patirti. Ir mūsų savastis, bent didžioji dalis, iš kitų. Iš kraujo, iš genų. Bet juk ir iš kultūros genų. Ir iš Woolf, ir iš Žemaitės, jei rato ir neplėsimė. Lietuvių kultūroje ir šiandien yra talentingų moterų – ir literatūroje, ir dailėje, ir muzikoje. Ir Jūsų žvilgsnis galėtų apimti plačiau, bendrinti. Galvoju apie Onutę Narbutaitę, galinčią ir rašyti, savitai formuluojančią, – dabar matau ją kaip iškilį kūrėją, moterišką, bet ne tik. Gal tai ir atsakymas į tai, ko klausiate, bent dalinis. Nors jau užbėgu Jūsų klausimui už akių.

„Moterų kūryba dažnųsyk yra pernelyg moteriška: už lyties rūpesčių nesušvyti bendražmogiškasis akiratis. Tik moteriškumu besirūpinanti moteris kuria tik moterų literatūrą“⁴⁹. Žvelgiant į moters kūrėjos santykį su savimi pačia ir santykį su savąja auditorija, pripažintina: šiuolaikiniame pasaulyje, deja, ne deja, didžiausi tiražai, perkamiausios knygos – dažnųsyk lengvo turinio meilės romanai, istorijos apie nelaimingas merginas, moteris, dėl stebuklingo atsitiktinumo tampančias šių dienų princesėmis, karalienėmis, kitaip sakant, Pelenės istorijos variacijos. Jūsų manymu, tai suponuoja moterų negebėjimą išaugti, praaugti mažos mergaitės svajonių pasaulio ribas, išsiveržti iš moterų bendruomenės ir būti rašytoja, kuriančia žmogui? Sąmoningas rašymas moterų auditorijai yra laisvo pasirinkimo duotis, talento kalbėti visa apimančiu balsu – tekstu kiekvienam – stoka ar kitos priežastys? Jūsų mintys, žvelgiant iš lietuvių literatūros šian-dienio lauko.

Tas lengvas turinys, tas lengvas romaninis gyvenimas – gal didesnė, bendresnė problema. Tai prasmė su minuso ženklu. Tapti šiuolaikine princese, kas juk irgi pasitaiko, atrodo ir kaip prasmė. Taip, bet minusinė, kadangi nėra susijusi su žmogaus sielos problemomis, neturi tos dvasinės energijos, kuri yra kelianti ir kuri buvo siejama su amžinuoju moteriškumu, kaip metafora ar gal net mitu. Bet ir Pelenė iš mitinės erdvės, iš amžinojo kitimo variantų. Negalima atmesti galimybės, kad ir Pelenės archetipą įkūnijanti herojė gali būti sukurta, įgyti gyvybės. Bet tai sunkus kelias, kaip akmenimis

užverstas stereotipais. Kas ir moterų kūrybai padeda grumtis su stereotipais? Gebėjimas patirti patirtį – ir savo, ir kitų, taip pat ir vyrų. Atidumas gyvenimui – ir smulkiausioms jo apraiškoms, susikabinimas su daiktais ir balsais. Pastangos rasti, susikurti patirties kalbą. Parama literatūrai ir iš šalies – iš profesijai, profesiniam ir visuomeniniam gyvenimui pasiryžusių moterų, kurios turi ką ir pasakyti. Paminėsiu mokytoją Laimą Abraitytę, gydytoją Daliją Jurgutytę-Kiliešienę, jos knygos pavadinimas man skamba kaip atskiras motyvas: „Ištverti gyvenimą“. Tokia atsvara „lengviesiems žanrams“.

Dar keli žodžiai dėl prasmės. Tebeminime Algirdo Juliaus Greimo šimtmetį. Svarbiausias žodis prieigoms prie A.J. Greimo – prasmė. Žmogaus gyvenimas yra prasmingas, tad prasmės, jos supratimo klausimas esminis. A.J. Greimo semiotika trumpiausiai apibūdinama kaip prasmės semiotika. O paklausykime, ką jau senyvas A.J. Greimas kalba iš vis dar pakartojamo videoklipo: *prasmės nebeieškantis žmogus – gal tai ir yra postmodernizmas...* Bet juk kažkas turi ir tai suvokti. Ir tai pasakyti. Ir niekas geriau to padaryti negali negu žmogus, kūręs ir mokslinę prasmės kalbą. Ir neužsimerkęs prieš savo patirtį, taip pat ir intymiąją. Aleksandros Kašubienės, stiprios moters, kūrėjos novatorės, ir A. J. Greimo vėlyvieji laišakai yra prasmė su pliuso ženklu. Jie rodo, kokia sudėtinga yra žmogaus dvasinė tikrovė, koks džiaugsmingai sunkus yra jos turinys. Esu pagalvojusi, kad prasmės pusiausvyrą dabar atstato tekstai, kurie nėra romanai, bet yra įspūdingi patirto gyvenimo siužetai – laišakai, ypač dialoginiai, kur ir moters, ir vyro balsas, dienoraščiai (kad ir Alfonso Nykos-Niliūno).

Tęsiant rašytojos ir auditorijos santykio temą, žiūrėtina rašytojos-skaitytojos esaties. „Parašyta moterų“ žymė: „Skaitančios moterys sudaro absoliučią daugumą skaitytojų, rašančios – absoliučią rašytojų mažumą“¹⁰, – tai patvirtina anksčiau įvardytą moterų skaitytojų, joms skirtų knygų reikšminę gausą. Žiūrint šiandienos rašytojų lietuviškojo akiračio, nesakytina, kad moterys – absoliuti mažuma, o skaitytojo esatyje dominuoja veikiausiai kaip tik moteriškoji lytis. Straipsnyje aktualizuojami moterų ir literatūros tarpusavio santykiai, viena esminių rašytojos esatyje figūrų pasirinkta Šatrijos Ragana, kuriai, Jūsų žodžiais¹¹, be abejonės pedagoginiai-didaktiniai tikslai svarbūs ir jų siekta suestetinta forma, klaustina, ar šiuolaikinėms moterims tebėra reikšmingi moralės kaip būtinojo žmogaus – asmenybės sando dalykai?

Kai ištari, kai pajėgi ištarti „Ištverti gyvenimą“, juk jau ištari ir įsipareigojimus, ir moralinius siekimus, jei jų pati ir nepajėgi įvykdyti. Tikrieji tikslai (pedagoginiai, moraliniai, estetiniai) yra sunkūs, lengviems turiniams jie nepakeliami. Kaip ir prasmė. Tikslai turi persmelkti tekstą ir jame išnykti.

Vis dar tikiu, kad yra žmonių, kuriems neužtenka vadinaujamųjų meilės romanų. Kad reikia tikrumo. Kad tas ar ta, kuris ar kuri kalba su tavimi knygos būdu, irgi siektų tikrumo. Kad žmonių likimai būtų. Kad širdis rastų dėl ko liūdėti, nusišypsoti. Suklusti prie minties – gal tikrai taip, o aš nepagalvojau. Pasitikiu šiais skaitytojais; tebemanau, kad didžioji jų dalis – moterys. Kai sakome, kad pernelyg moteriška, mūsų nepatenkina kokybė; pernelyg moteriškas yra paviršinis mo-

teriškumas, be būtinojo būties sunkio. Be ištvermės išbandymo. Ir pernelyg moteriškas rašymas, ir pernelyg moteriškas skaitymas turi moteriškumo perteklių. O reikia saiko. Visur reikia saiko.

Kalbant apie moterų literatūrą, neapeitinas kūniškumas, kuris, kaip pastebėjote Jūs, per ilgai apeitas, per menkai vystyta jo kalba, tai, Jūsų žodžiais, „bandyta ir tebebandoma kompensuoti sutirštintomis emocijomis, jausmų paviršiumi“¹². Šiuolaikinėje vakarietiškoje kultūroje, kuria daugiau mažiau gyvename ir mes, ją įprasmindami, plėtodami, viena akivaizdybių – kūno kultas. Tai leidžia žymėti gyvenimo tikrovės ir fikcinės realybės, sukurtos literatūros tekste, prieštarą. Kaip yra iš tiesų Jūsų patyrimu?

Kur siela neturi gyvenimo, ten viską užima kūnas. Ir ne kūnas, kuris, fenomenologiškai galvojant, yra neatskiriamas nuo sielos, o „kūno kultas“; daugiausia dėmesio skiriant tokiam kūno veikimui, kur sielos net nepasigendama. „Kūno kultas“ ten, kur rankos niekad nelaišk kultūvės (aišku, ir dėl sąskambio, bet ir dėl minties). Mes vėl grįžtame į pradžia, į sunkį, į ištvermę, į prasmę.

„Pasakyta yra tik dalis nepasakyto, nutylimo. <...> Apie ką kalbama ir kas nutylima, kokiū būdu tai, kas nutylima, apeinama tekste, kūrinyje vis dėlto pasirodo, dalyvauja?“¹³. „Parašyta moterų“ ištraukos suponuoja klausiti, ar šiuolaikinė moteris geba nutylėti ir padoriai išsakyti tylą, tylomis, daugtaškiškai, ar renkasi kalbėti atvirai, reksmingai (pernelyg)? Jeigu antrasis atvejis pastebimesnis, Jūsų nuomone, taip išsisakant yra iš tiesų pa(si)sakoma pasiekiant kitą?

Į Jūsų klausimą ir galima atsakyti tik konkrečiomis moterų kūrinių analizėmis. Tyla – didelė problema ir dėl esminio paradokso: apie tylą reikia kalbėti, o kalba griaua tylą. Negriaunanti tylos kalba – labai aukšta, bet kartu pačioj pažemėj; labiausiai tyla prieinama poetinei kalbai – Jūs tą žinote.

Tęsiant kūno problematiką, atsižvelgtina: „Moters kūnas ne tik gimstantis, bet ir gimdantis, lyg pakartojantis amžinąją gamtos principą – ciklą. Gimdyti galinti arba dar galinti moteris turi negailestingą kūniško ciklo patirtį, neleidžiančią nei užmiršti, nei užsimiršti“¹⁴. Teigiant, jog šiuolaikinė moteris kiek pasimetusi, susirūpinusi, kokiai būti, sutrikusi, nes tarsi nebežino, kas ji yra. Moteris tarytum aiškinasi save kaip moterį, norėdama sustiprinti užimamą poziciją viešajame gyvenime, būti lygiavertė, būti asmenybė. Sakytina, jog dėl to kinta jos kaip motinos (už)duotys, savęs įprasminimas motinyste – nešiojant, gimdant ir auginant vaiką. Šių minčių akivaizdoje kaip Jūs regite moterį (rašytoją)?

Tų minčių negalėčiau atsisakyti, bet suvokiu ir naujai iškylantį moteriškumo akcentą – negimdžiusias, negimdančias moteris. „Ginu negimdžiusias“ – tai frazė iš serbų poetės Desankos Maksimovič eilėraščio. Taip, ir gimdančios ar gimdžiusios turi ginti negimdžiusias. Ir čia, ypač sunkiaisiais atvejais, turi išlikti moterų solidarumas. Tai, kad šiandien ne-

gimdančių ratas plečiasi – jau kita problema. Ji susijusi su bendru gyvenimo prasmų retėjimu, tuštėjimu. Dabar gyvenimas lengvai naudojamas. Kas lengvai naudojama, mažiau branginama. Kam gimdyti, auginti, kam apsisunkinti gyvenimą. Būtinasis gyvenimo sunkis – atrodo, kad be jo ir prasmė neišsilaiko.

Tęsiant galvosena apie moters raiškos (literatūrinės) galimybes, vėlgi stabtelina prie Jūsų ištarties knygoje: „Moterys neturėjo (ir vis dar neturi) laisvo laiko, tarpo tarp vieno ir kito veiksmo, vieno ir kito darbo. Ir savo kambario – atsiskleisti, susikaupti, nedangstyti ranka lapo, kam nors staiga įėjus. Savas kambarys, ištartas V. Woolf, iki XX a. pabaigos tebėra ne vienai moteriai neprieinama prabanga“¹⁵. Laisvas laikas ir savas kambarys – kūrėjo susitelkimas į čia ir dabar, į save, kur sutelpa, suteka visas pasaulis, kad jį atrastum, pažintum, ir reikia to susitelkimo, kuris, kaip žymite, XX a. pabaigos moterims dažnai – neprieinama prabanga.

Jūsų matymu, dabartyje laisvas laikas ir savas kambarys moteriai rašytojai tebėra prabanga, savotiška privilegija, – ji turi dirbti ir atlikti namų ruošą, pareigas šeimoje – ar jau nebe; ar kitas gyvenamas laikas įdiegė rašymą kaip nuolatinę tekstinę raišką, kuri atstoja, yra užgožusi sutelktą kūrybą, kūrybą sutelktyje?

„Ar Jūs turite savo kambarį?“ – viename laiške mylimos moters paklausė įžymus rusų humanitaras, struktūrinės poetikos kūrėjas Jurijus Lotmanas. Praėjusio amžiaus devintas dešimtmetis. Nežinau, ar J. Lotmanas buvo skaitęs V. Woolf. Kai žmogus daug žino apie literatūrą, žino ir apie žmones. Moteriai atskiras kambarys svarbesnis ir dėl to, kad didžioji jos gyvenimo dalis yra bendra ir subendrinta – šeimos, vaikų.

Gyvenimas tikrai pasikeitė, savas kambarys gal ir nebėra tokia būtinybė ar prabanga. Yra mėgstančių rašyti kavinėse. Netgi bažnyčiose. Tikrai iš rašymo didelę dalį atima rašinėjimai, įskaitant įvairią socialinę raišką. Bet neigti, niekinti nėra prasmės. Kiekvienam ir kiekvienai savo. Tik įdomu, kad knyga moteriai vis dar yra prieglobstis. Parašysiu knygą ir tarsi įgysiu saugą. To dar nesame apmąstę.

XIX–XX a. rašinėjimas¹⁶ buvo asmeninė raiška, tobulėjimo praktika, o šiandien viešoji savęs deklaracija. Kaip Jūs regite XXI amžiaus situaciją? Taip įgyjama praktikos ir tobulėjama, ar kaip išsirašoma – ir nebelieka ko esminga pasakyti?

Ne, kas turi branduolį, neišrašo jo nei ant sienos, nei ant popieriaus. Iš rašymo jis tik tvirtėja. Bet kiekviena rašanti, kaip ir kiekvienas, iš tiesų rašantis, o ne tik rašymą simuliuojantis, žino, ko jis neturi daryti. Neik prieš save, net jei atrodysi atsilikusi. Nerašyk „sienoje“ ar „ant sienos“, jei tau geriau rašosi sąsiuvinyje.

Rašymas kaip savęs išrašymas, tačiau: „Kūrybos negali suvesti į autoriaus ar autorės biografiją, bet neįmanoma ir atskirti. Ypač literatūroje, kuri yra kuriama labiau intuityviai, negu sąmoningai“¹⁷. Jūsų akimis, ar šiuolaikinės rašy-

tos pastebi, suvokia asmeninės būties reikšmes ir vertes, geba jomis perteikti save ir byloti moterį – žmogų apskritai? Taip pat, Jūsų vertinimu, šiandienė literatūros kritika įmano įžvelgti ir tinkamai (į)vertinti sukurtos istorijos ir asmeninio gyvenimo sąsajas rašytojų tekstuose?

Sunkūs klausimai, į kuriuos galima atsakyti ir lengviau. Galėčiau ištarti, kad kūryboje viskas biografiška. Klausimas tik, kaip mes savo biografiją suvokiame. Ar tik kaip tiesioginį siužetą (buvo, nutiko, užtenka pakeisti vardus, vietas, patirštinti „meilę“), ar kaip begalinį slėpinį, kurio patys nepajėgiame suvokti, aiškinamės ir aiškinamės, grįžtame ir grįžtame. Yra paaukliškoji moterų literatūra. Bet yra ir brandi, kur moters gyvenimo slėpinys pasirodo kaip neaprepiamas horizontas. Nėra gyvenimo, kuris tiesiogiai būtų pakankamas kūriniui. Bet nėra ir tokio menko, kad jo patirties neužtektų kūrybos akstinui. Visa kita tenka „padaryti“. Arba sukurti.

Biografijos ieškojimas kūrinyje – neperspektyvus dalykas.

Tęsiant rašytojos asmeniškumo, autentiškumo mąstymą, reikšminga Žemaitė, kuri, Jūsų žodžiais, „pirmiausia ir yra tai, kas prasideda žmoguje iš pradžių pradžios, menkai tesu-vokiant, kas ta literatūra yra, nekvaršinant galvos dėl modernumo, kryptių, metodų, stiliaus. Jei kūryba gali prasidėti iš paties žmogaus – savaiame, kaip meilė ir įsipareigojimas – vadinasi, ji yra vienas iš žmogaus reikalų šioje žemėje. Literatūros reikšmė nėra išgalvota jos tyrinėtojų“¹⁸. Klaustina, kiek tas, sakytina, žemaitiškasis pradžios pradus regisi Jums šiandien.

Ką galiu pasakyti? Žemaitė man labai svarbi. Kaip Žemaitė pradėjo iš pradžių, taip ir aš vis dar noriu pradėti rašyti apie ją iš pradžių. Bet žinau, kad tai iliuzija. Pradžia eina kartu su mumis. Pradžia visada prasidėjusi. Ir Žemaitės pradžios ne tik joje, bet ir už jos. Apčiuopiamesnės tik tos Žemaitės pradžios, kurios kalboje.

„Šatrijos Ragana gilinosi į lietuviškąjį kraštovaizdį ir viena iš pirmųjų reflektavo jo poetiką. <...> Natūralus Šatrijos Raganos yra perėjimas nuo kraštovaizdžio būdo į žmogaus būdą, į lietuvių būdą.“¹⁹ Šiandien, kai gyvenama miestų ir didmiesčių šurmulių gaudžiančioje dangoraižių tankynėje, kurioje gamtos oazės – paties žmogaus susikurtos, – kas ir kaip reflektuojama literatūroje? O žvelgiant dar giliau, plačiau, kam kviečia ištarti knygoje: „Aukštesnei sąmonei būdinga siekti išsaugot vienokią ar kitokią patirtį – rašto radinasis siejasi būtent su šia pastanga. Atskiro „noro rašyti“ fiksavimas rašosi ir į šią bendrąją kultūrinę patirtį“²⁰, – klaustina: Jūsų pastebėjimu, kas, kokia patirtis šiandienų rašytojų sąmonei kelia išsaugojimo pastangą, išpildomą rašant? Jūsų vertinimu, kiek tai, kas norima išsaugoti, vertinga bendrosios kultūrinės patirties kontekste?

Tautos ar ir žmonijos patirtis nėra patirčių suma. Tik begaliniai įsirašymai, persirašymai. Pradedama rašyti lyg pajuntant galimybę įsirašyti į kultūrinę patirtį; dabar paabejo-

čiau, ar ta patirtis bendra, ar tik mes jaučiame bendrumą kaip atliepinį savyje. Kraštovaizdis gali veikti kaip atliepinys. Kraštovaizdis – ne tik gamta. Tai neišnyksta, tebėra veiksminga. Daugiau miesto patirties. Daugiau pasaulio. Daugiau „emigrantinės literatūros“, rašomos iš kitokio gyvenimo, kuris įspūdingesnis, nors tie įspūdžiai ir paviršiuje. Ir vėl – emigrantinius romanus daugiausia rašo moterys.

Straipsnis pradėtas ištrauka apie tylą, kalbėjimu apie jos reikšmę ir reikšmingumą. Baigiant pokalbį pastebėtina: žmogus iš prigimties – dialogiška būtybė, kuriai tiesiog būtina dalintis patirtimis, kalbėtis. „XX a. pradžioje laiškas figūroja kaip ypatingas daiktas – ryšio tarp žmonių laidas. Laišką gauti nuošalioje vietoje yra įvykis. Apie jį pranešama; aptariamas, ilgai prisimenamos aplinkybės. Rašomi ilgi laišakai – kiti ir su tęsiniu. Už žodžių, už rašymo lyg būtų garsų, muzikos provaizdis; išgirsti, paskui užrašyti; užrašyta ilgai girdėsi.“²¹ Laiškas – ypatingas daiktas, žmonių susižinojimo, bendravimo, paneigiant erdvinio nuotolio, atstumo galią, artefaktas, kuris šiandien jau – beišnykstantis dalykas. Pasidalinkite asmeninėmis patirtimis šių dienų gyvenimo tikrovėje: laiškas – kas ir kaip? Jeigu nepernelyg asmeniškai klausti, atskleiskite, kam adresuotą ilgą laišką, netgi laišką su tęsiniu rašytumėte šią pavakarę?

Esu iš laiškų laiko, žinau, kas yra laiškas. Žinau, kokia malonė jį gauti, koks džiaugsmas atsiliepti. Ilgo laiško parašyti jau nebeturiu kam. Nebeparašysiu. Tad ir nebegausiu.

Bet džiaugiuosi ir elektroninio pašto man siunčiamais laiškais. Esu gavusi tokių man svarbių, kad išsispausdinau, paverčiau juodomis raidėmis baltame lape, tad turiu. Turiu, ir ramiau, kad turiu.

Literatūros muziejaus darbuotojai išsigando, kad rankraščių skyrius jau nebeapsipildys. Rankraščių beveik nebėra. Laiškų nebėra. Atsiliepiu į jų išgastį – parašiau Maironio muziejui laišką, ant balto popieriaus juodu rašalu. Lyg pačiam Maironiui. Pagarbiai.

Kažkas čia daugiau, bendriau, miela Elvina.

Gal ir to tikėjotės, rašydama man ilgą ir gražų laišką.

Juk klausimai ne tik man. Tikiuosi, kad ir pati į juos atsakinėsite.

Dėkoju už Jūsų laiką, kalbantis apie literatūrą kaip žmogiškosios būties santalką ir santaką, kuria sutinkame patys save ir kitą mumyse – artimą, bet nepažintą, nes neprakalbintą.

**Viktoriją DAUJOTYTĘ
kalbino Elvina BAUŽAITĖ**

¹ Viktorija DAUJOTYTĖ-PAKERIENĖ. Parašyta moterų. – Vilnius: Alma littera, 2001, p. 199.

² Ten pat.

³ Ten pat, p. 5.

⁴ Ten pat, p. 181–182.

⁵ Ten pat, p. 7 iš Virginia WOOLF. Savas kambarys. Vilnius: Vaga, 1998, p. 127–128.

⁶ Ten pat, p. 186.

⁷ Ten pat.

⁸ Ten pat, p. 8.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Ten pat, p. 18.

¹¹ Ten pat, p. 197.

¹² Ten pat, p. 11.

¹³ Ten pat.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Ten pat, p. 9.

¹⁶ Ten pat, p. 19.

¹⁷ Ten pat, p. 160.

¹⁸ Ten pat, p. 87.

¹⁹ Ten pat, p. 183.

²⁰ Ten pat, p. 192.

²¹ Ten pat, p. 189–190.